

LITERATURA COMPARADA I ESTUDIS CULTURALS: PERSPECTIVES I INTERSECCIONS

Atenea Isabel González

Doctoranda en Teoria de la literatura i literatura comparada

Universitat Autònoma de Barcelona

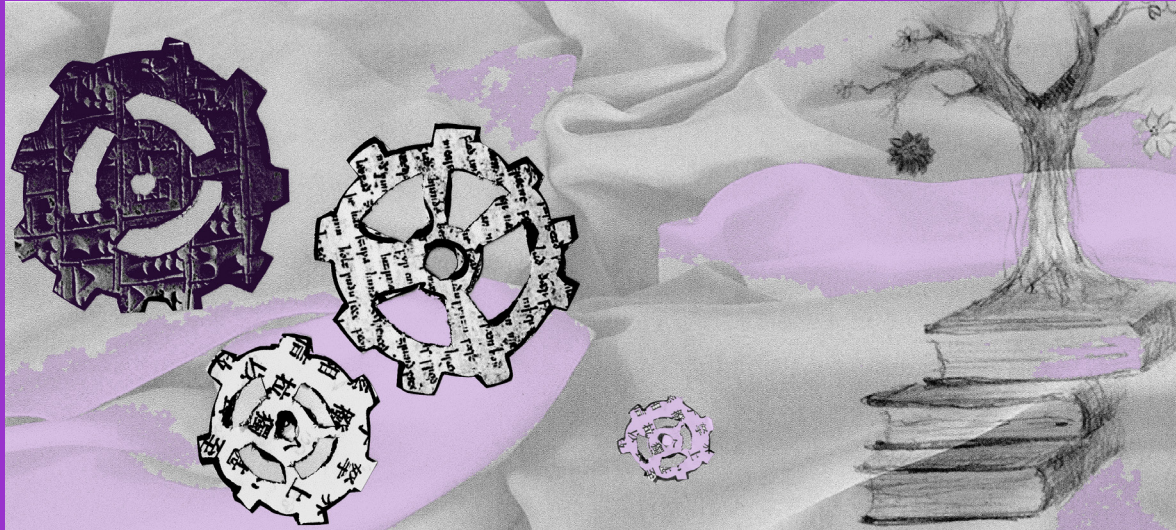
Cita recomandada || GONZÁLEZ, Atenea Isabel (2010): "Literatura comparada i estudis culturals: perspectives i interseccions" [article en línia], 452°F. *Revista electrònica de teoria de la literatura i literatura comparada*, 3, 29-52, [Data de consulta: dd/mm/aa], < <http://www.452f.com/index.php/ca/atenea-isabel-gonzalez.html> >.

Il·lustració || Raquel Pardo.

Traducció || Marta Martí Mateu

Article || Rebut: 31/03/2010 | Apte Comitè científic: 07/05/2010 | Publicat: 07/2010

Llicència || Llicència Reconeixement-No comercial-Sense obres derivades 3.0 de Creative Commons.

Resum || Aquest treball proposa una sèrie de reflexions a l'entorn de la literatura comparada i de les seves relacions amb els estudis culturals amb un interès particular pel lloc que la literatura ocupa en aquestes relacions. Aborda la importància de la interdisciplinarietat i el multiculturalisme per revalorar les línies o eines amb les quals s'aborden, tant l'anàlisi literària, com les pràctiques culturals en general. Considera, a més, la presència d'una preocupació i un compromís històrico-social per aconseguir un enfocament i un estudi productius. Així mateix, mitjançant un qüestionari general dels objectius de la contextualització i de les relacions i complementacions entre diversos discursos, du a terme un diàleg que contrasta diferents postures.

Paraules clau || Literatura comparada | Multiculturalisme | Interdisciplinarietat | Estudis culturals | Cultura.

Abstract || This paper proposes a series of reflections on comparative literature and its relationship with cultural studies with a particular interest in the place of literature among these relations. It addresses the importance of interdisciplinarity and multiculturalism to reevaluate the perspectives or tools used to address both literary analysis and cultural practices in general. It also reflects on a socio-historical concern and commitment to achieve a productive approach. By means of a general consideration of the aims of contextualizing and of the relationships and complementation between discourses, a contrasting dialogue between different positions takes place.

Key-words || Comparative literature | Multiculturalism | Interdisciplinarity | Cultural studies | Culture.

«La disciplina es un principio de control de la producción del discurso. Ella le fija sus límites por el juego de una identidad que tiene la forma de una reactualización permanente de las reglas».

Michel Foucault
*El orden del discurso*¹

NOTES

1 | FOUCAULT, M. (2008): *El orden del discurso*, Barcelona: Tusquets, 38.

0. Introducció

A *The Location of Culture* Homi Bhabha du a terme una illuminadora perspectiva personal del terme *gathering*, una mena de trobada en la qual es reuneixen diferents horitzons, representacions i configuracions i que, en part, va influir i determinar la proposta general d'aquest treball:

I have lived that moment of the scattering of the people that in other times and other places, in the nations of others, becomes a time of gathering. Gatherings of exiles and émigrés and refugees; gathering on the edge of «foreign» cultures; gathering at the frontiers; gatherings in the ghettos or cafés of city centres; gathering in the half-life, half-light of foreign tongues, or in the uncanny fluency of another's language; gathering the signs of approval and acceptance, degrees, discourses, disciplines; gathering the memories of underdevelopment, of other worlds lived retroactively; gathering the past in a ritual of revival; gathering the present. Also the gathering of people in the diaspora: indentured, migrant, interned; the gathering of incriminatory statistics, educational performance, legal statues, immigration status (199-200).

Aquest inventari de significats, idees, fronteres, concerneixen, envolten i, d'alguna manera, engloben la meua apreciació personal de l'estudi de la literatura comparada i del seu projecte.

De la mateixa manera, aquest treball parteix d'una sèrie de reflexions al voltant de les ja tan esmentades relacions entre la literatura comprada i els estudis culturals; sobretot en un interès particular pel lloc que posseeix la literatura dintre d'aquestes relacions.

Parteixo, primerament, d'una exploració d'un horitzó general en el qual la literatura comparada, servida d'altres disciplines i orientacions, pugui enriquir l'anàlisi i interpretació literàries, així com el de diverses pràctiques culturals. Proposo, doncs, partir primerament d'una subtil revaloració i posada en perspectiva a al voltant de les relacions entre la literatura comparada i els estudis culturals específicament, tenint en compte les seves relacions amb altres disciplines (interdisciplinarietat) i distingint i revisant, sobretot, la importància i les aportacions del multiculturalisme per revalorar les línies o eines amb què s'aborden els objectes d'estudi una vegada

identificats.

M'interessa, d'altra banda, abordar l'anterior sense oblidar la presència d'una preocupació i compromís històrico-social, així com polític, dintre de les discussions i anàlisis dels processos o pràctiques culturals; això amb el fi d'aconseguir un enfocament des de i per a un estudi més productiu i objectiu. Aquí entra en joc la importància d'una revaloració del concepte de multiculturalisme, un qüestionament general dels objectius de la contextualització i els objectes d'estudi, les seves possibles relacions i les seves complementacions amb altres discursos. Per a això, resulta inevitable reconsiderar, més enllà del simple objecte d'estudi, les eines i les formes d'abordar o "llegir" aquestes pràctiques.

Considero necessari, doncs, replantejar un possible tipus d'investigació literària (un "com llegir") comentant i posant en diàleg diverses propostes elaborades per diferents crítics amoïnats pel lloc de la literatura comparada, tant en els departaments on s'estudia, com fora en un context cultural més ampli. Per a això parteixo, d'una banda, d'algunes reflexions al voltant de la cultura dutes a terme per Itamar Even-Zohar, Edward Said, Stuart Hall; així mateix, algunes propostes generades sobre literatura comparada i estudis culturals elaborades per Gayatri Chakravorty Spivak, Jonathan Culler, Mieke Bal, així com de la valuosa proposta formulada per Ella Shohat i Robert Stam en relació al lloc i al punt de vista del multiculturalisme.

1. El lloc de la literatura comparada

«Comparative Literature must always cross borders.
And crossing borders, as Derrida never ceases reminding us via Kant,
is a problematic affair».

Gayatri Chakravorty Spivak²

La literatura comparada ve patint, des dels darrers anys, una espècie de debat teòric constant i interminable. Amoïnada per la seva situació actual, la seva tan esmentada "crisi", viu persistentment qüestionant el seu objecte d'estudi, així com els seus mètodes. Alhora, la major part dels seus debats, més que enfocar-se en obres o textos en concret, van sobre les mateixes corrents de pensament, la qual cosa sembla exposar el que Charles Bernheimer anomena "the anxiety of comparaison".

Ja en el 1958 René Wellek afirmava: «Ha de abandonarse la delimitación artificial entre la literatura "comparada" y la "general"» (1998: 84), convocant així un replantejament de les disciplines que

NOTES

2 | SPIVAK, G. (2003): *Death of a Discipline*, New York: Columbia University Press, 16.

inclogués les aportacions de la comparada als estudis literaris en general i a les filologies.

La literatura comparada, com assenyala Antonio Monegal, seguint una línia similar a la d'Even-Zohar, ens ajuda a:

ver la literatura como un fenómeno no limitado por las fronteras de las naciones o de las lenguas, ni siquiera por la división entre las artes o la distinción entre lo elevado y lo popular. Cada texto literario que se escribe o que se lee participa en un diálogo inagotable con otros textos, con otras modalidades de discurso, con otras esferas de la cultura, de la sociedad y de la experiencia humana (1999: 8).

Resulta substancial reprendre d'aquesta exposició, entre d'altres coses, l'estudi del lloc des del qual s'escriu, del o els destinataris i del seu context, sense les corresponents limitacions de les fronteres nacionals o lingüístiques; a més, implica reconèixer la transcendència d'aquestes pràctiques, les seves aportacions a la cultura, les seves relacions amb la societat en general.

Spivak considera, tanmateix, que ha de rescatar-se una de les millors propostes de la literatura comparada tradicional: la possibilitat de llegir les obres en llengua original, considerant, a més, la pluralitat de llengües dintre de les velles «fronteres nacionals»; així mateix, el fet d'estudiar totes les literatures amb rigor lingüístic i comprensió històrica, la qual cosa resulta inqüestionablement fonamental en l'actualitat (5-9).

Ara bé, això resulta gairebé impossible sense tenir en compte la possibilitat d'apropar-nos a l'objecte d'estudi que ens interessa sota el suport de la interdisciplinarietat, dels estudis culturals, del multiculturalisme, de la crítica a l'eurocentrisme, entre d'altres.

M'interessa, doncs, en aquesta mesura, seguir una postura que s'apropi a la visió d'Even-Zohar sobre la literatura, en general, la qual representa per a ell una totalitat d'«activitats textuais» (1994: 361); «una xarxa, un complex d'activitats» (1999: 29), així com «la totalitat de les activitats involucrades en la seva producció, distribució repetició i valoració», *i.e.*, tenint en compte les postures i les anàlisis crítiques, socials i polítiques que es veuen involucrats en abordar-la: una visió que permeti lligar-la directament en el seu context, evitant així el seu aïllament.

Cal destacar, a més, que la literatura representa també «una institució social muy poderosa e importante, uno de los instrumentos más básicos de la mayoría de las sociedades humanas, para ordenar y manejar su repertorio de organización de vidas, és decir, su cultura»

(Even-Zohar, 1999: 33), idea sobre la qual tornaré més endavant.

Per continuar aquesta exposició, considero oportú i precís rescatar primerament algunes de les aportacions dels anomenats estudis culturals i la seva convergència amb altres eines i disciplines.

2. Estudis culturals?

Les diverses crítiques que en el seu moment han rebut els estudis culturals, com ja se sap, poden resumir-se, per a aquesta anàlisi concreta, en dos fets fonamentals que Spivak manifesta i critica obertament a *Death of a Discipline*: la seva apatia política i el seu monolingüisme.

L'«obertura» que caracteritza els estudis culturals, el fet de no ser una disciplina, de no posseir una definició o metodologia exactes, que dintre seu puguin englobar-se una llarga sèrie d'enfocaments i estudis o, com ho exposa Spivak, en no esta suficientment entrenats en el *close reading* resultant narcisistes, presentistes i monolingües (19-20), ha provocat un cert menyspreu, així com diversos atacs des de moltes postures crítiques.

Eduardo Grüner, de la mà de Frederic Jameson i Slavoj Žižek, subratlla l'origen d'aquesta carència de compromís polític que van posseir els estudis culturals en un principi:

los logros originales –que es imprescindible rescatar y revaluar– de los «Estudios Culturales» han venido precipitándose en los últimos años, como decíamos, en el abismo de una cierta (no decimos que necesariamente conciente) complicidad con lo peor de las teorizaciones post (modernas/estructuralistas/marxistas). Ello es explicable, en buena medida, por el progresivo ensanchamiento de la brecha entre la producción intelectual y el compromiso político (aunque fuera también él meramente «intelectual») que es el producto de la derrota de los movimientos post-Mayo del '68, y la consiguiente sumisión a formas relativamente inéditas de fetichización mercantil producidas por el capitalismo tardío [...] Pero no basta tampoco apelar ritualmente a una necesaria «renovación» de aquellos instrumentos si no se está dispuesto a discriminar críticamente la paja del trigo (28-29).

Tot i que resulta viable, i necessari, reprendre dels estudis culturals algunes de les seves principals eines i orientacions, considero precís un replantejament de les necessitats d'una anàlisi o crítica de les diverses pràctiques culturals. Una d'elles implica el qüestionament d'aquest esmentat compromís polític, que envoltava els estudis culturals en els seus orígens i que neix a Brimingham amb Stuart Hall, Raymon Williams, E. P. Thompson i companyia.

D'altra banda, és possible rescatar, per exemple, la importància atorgada a la interdisciplinarietat i el fet de manllevar, per dir-ho d'alguna manera, i reutilitzar de manera crítica i fructífera, dintre de determinats estudis, diversa metodologia de diferents disciplines, e. g. les eines analítiques de la teoria literària i de la psicologia que pugin illuminar i enriquir algunes dissertacions sobre les pràctiques culturals.

De la mateixa manera, resulta rellevant un aspecte que no s'ha de perdre de vista en actuals propostes: la importància que va sorgir, fa uns quants anys, de descentralitzar les nocions del cànon, és a dir, de qüestionar la literatura occidental, i l'alta cultura, com a principal paradigma de la literatura. Per la seva banda, per a Michael Riffaterre el cànon constitueix una projecció cultural del text lligada a un tipus de conducta social, per la qual cosa ha de ser domini únic dels estudis culturals (71) i, per a Haun Saussy, un veritable comparativista s'ha versar primerament dintre del cànon i en alguna o varies llengües específiques si vol arribar, realment, a ser-ho (11).

Armand Mattelart i Érik Neveu, per la seva banda, destaquen positivament el fet que els estudis culturals no es considerin precisament una disciplina, com a contrapartida a l'enorme quantitat d'especialitzacions no sempre fructíferes i refractàries; tanmateix, també qüestionen precisament aquesta manca de rigor o serietat que tant s'esmenta.

los partidarios más radicales de estas investigaciones reivindicarán el estatuto de una «antidisciplina». El término señala el rechazo de los fraccionamientos disciplinares y de las especializaciones, la voluntad de combinar las aportaciones y los cuestionamientos resultantes de conocimientos híbridos, la convicción de que la mayoría de los retos del mundo contemporáneo ganan al ser cuestionados a través del prisma de lo cultural. La iniciativa tiene el mérito de alterar los efectos de encerramiento ligados a la hiperespecialización. Sin embargo, plantea algunos interrogantes. La palabra disciplina también significa seriedad, control, respeto de las reglas. ¿Cómo recusar las disciplinas —en su acepción de especialidades— sin liberarse simultáneamente de la disciplina —en su acepción de rigor en el trabajo y en los métodos— que puede ser su cara positiva? (16-17).

Resulta primordial analitzar el fet que els estudis culturals, en sorgir per primera vegada dintre d'un context molt determinat (a Anglaterra en la dècada de 1960), siguin capaços o no d'estudiar contextos i realitats diferents en les quals han sorgit. Per posar un exemple ja moltes vegades esmentat, una altra cosa molt diferent resulta ser la realitat dels estudis culturals als Estats Units, com apunta Culler:

In Britain, where the national cultural identity was linked to monuments of high culture –Shakespeare and the tradition of English literature, for example– the very fact of studying popular culture was an act of resistance, in a way that it isn't in the United States, where national identity has often been defined against high culture,

ja que l'alta cultura no ha format part de la definició d'identitat nacional als Estats Units(1999: 337-338).

La possibilitat de plantejar una perspectiva d'anàlisi de les pràctiques literàries i culturals en o des d'un context de Llatinoamèrica, Àfrica o Àsia implica, en una primera instància, una sèries de qüestionaments on, d'una banda, resulta imprecisa la necessitat d'una concentració en dicotomies maniqueïstes alta/baixa cultura o un èmfasi especial en la cultura popular o de masses³. En altres paraules, resulta indispensable determinar, en termes generals, quins arguments i eines poden o han d'entrar en joc per abordar diversos contextos des de la perspectiva com més objectivament possible millor, atès que resulta impossible aplicar els mateixos criteris a diferents contextos. Grüner, per la seva banda, planteja que és necessari:

sortear los peligros del «exotismo» en que suelen caer los Estudios Culturales anglosajones, para quienes lo latinoamericano, lo asiático o lo africano [...] constituye una especie de reserva textual para una Historia que en el «primer mundo» habría llegado a su «fin» (58),

problemàtica que també afecta la teoria postcolonial, segons ell, i la qual s'hauria d'abordar i replantejar-se en recerca de diferents matisos.

Una de les principals reflexions que m'interessa tractar en aquesta proposta consisteix en la possibilitat d'avaluar la qüestió dels beneficis que atorga, o no, l'ús de diversos discursos teòrics aplicats a determinades pràctiques culturals. Per a Culler:

the question becomes not one of the general relationships of cultural studies to theory but, rather, a question of the benefits and virtues of various theoretical discourses for the study of particular cultural practices and artifacts. I think that this would be a beneficial sort of debate, for too often these days in the United States, at least, argument about theoretical discourses or approaches is carried on not in relation to particular sorts of cultural practices but as an abstract evaluation which often appeals to general theoretical and especially political consequences (1999: 341).

Per la seva banda, Spivak enfronta els estudis culturals amb els camps d'enfocament interdisciplinari coneguts als Estats Units com *Area Studies*, atorgant-los major importància i rigor científic:

NOTES

3 | Ella Shohat i Robert Stam, al respecte, manifesten que han de recordar tan «la teoria de la dependència», «la teoria del subdesarrollo» i «las teorías de los sistemas mundiales» per a comprendre que «un sistema global jerárquico controlado por los países capitalistas y sus corporaciones multinacionales generan simultáneamente la riqueza del Primer Mundo y la pobreza del Tercer Mundo, que vienen a ser las dos caras de una misma moneda» (36).

Academic «Cultural Studies», as a metropolitan phenomenon originating on the radical fringes of national language departments, opposes this with no more than metropolitan language-based presentist and personalist political convictions, often with visibly foregone conclusions that cannot match the implicit political cunning of Area Studies at their best; and earns itself a reputation for «lack of rigor» as well as for politicizing the academy (8).

Resulta pertinent, doncs, subratllar la importància de les contribucions de diversos camps d'estudi des del punt de vista de la seva correlació amb altres àrees i disciplines.

3. De fronteres i disciplines

En *Anàlisis del discurso*, Michel Foucault descriu, entre d'altres coses, la característica limitant i excloent que constantment persegueix al discurs. A partir d'un text, o un discurs, hi ha una gairebé infinita possibilitat de crear-ne altres de nous i diferents; tanmateix, és molt probable que hom sigui capaç de valorar aquesta condició si s'oblida del propi principi de coacció que el discurs sempre comporta (38).

Considero necessari, doncs, parlar de la renovada interdisciplinarietat. Una interdisciplinarietat que ofereixi resultats objectius, productius i, sobretot, oberts a iniciar altres diàlegs enriquint els enfocaments de la investigació literària i cultural.

Per a Peter Brooks una veritable interdisciplinarietat té lloc quan el procés d'anàlisi arriba a un punt en el qual el límit disciplinari no té ja sentit, quan la lògica interna de l'anàlisi impulsa una transgressió d'aquests límits (102). Tanmateix, és important poder reconèixer aquella interdisciplinarietat que reculli o sustenti bé el coneixement de la(s) altra(es) que abordarà.

En el context nord-americà, en entaular la qüestió dels *Area Studies*, Spivak qüestiona les seves relacions, gairebé inexistents, entre aquests i les humanitats. Per a ella no estan encara realment interrelacionats i això limita a ambdós: la literatura comparada no pot realment creuar fronteres sense una transformació dels *Area Studies* i la seva suposada interdisciplinarietat amb altres àrees com la música, la filosofia, història de l'art i els mitjans, continua essent limitada (7).

En l'actualitat, una visió de les disciplines o àrees de coneixement dividides en zones determinades i ben delimitades resulta ja insostenible. Això és possible advertir-ho dintre del nostre camp d'interès de manera clara en els orígens de la literatura comparada, la

qual va sorgir precisament pel fet de desitjar integrar-se i relacionar-se amb perspectives diferents a les dels departaments de filologies i literatures nacionals.

Per la seva banda, l'anomenada teoria postcolonial representa un punt de trobada molt important entre la literatura comparada i els estudis culturals i ofert un nou enfocament als estudis literaris en el qual conflueix, entre d'altres coses, la interdisciplinarietat, sobretot en el moment de la contextualització i les seves respectives anàlisis. Una de les aportacions més importants, que potser resulti redundant repetir, consisteix en la referència i importància atorgada a la presència de la diferència i, sobretot, dels grups que fins avui han estat social i culturalment marginats.

Shohat i Stam, per la seva banda, no comparteixen la idea d'utilitzar el terme «postcolonial» per diverses raons que em semblen bastant encertades: rebutgen, d'una banda, el fet que connota la superació de la teoria nacionalista anticolonial, així com el tancament d'un període històric o la superació d'un paradigma polític (com si estigués parlant d'una etapa «posterior» a la desaparició del colonialisme); d'altra banda, el terme arriba a expandir-se un grau tal, referint-se comunament a països del Tercer Món que es van independitzar després de la Segona Guerra Mundial, que aborda processos de la diàspora, produccions literàries de totes les societats «afectades», ja sigui com a colonitzador o com a colonitzats, pel colonialisme (fins i tot de Gran Bretanya o els Estats Units). Així mateix, difumina i homogeneïtza, si a l'excoloniat, a l'excolonitzador o a l'immigrant desplaçat; també minimitza i simplifica les cronologies, atès que no tots els països s'han independitzat en el mateix moment o de la mateixa forma, no aclarint o abastant les diferents situacions actuals de dominació. Proposen, d'aquesta manera, reprendre termes com «neocolonialisme» o «postindependència». Destaquen, a més, el fet que el terme rara vegada s'utilitza dintre dels contextos intel·lectuals de Llatinoamèrica, Àfrica i Orient Mitjà (59-61).

Hi ha, per descomptat, una gran diversitat de postures i teories en relació als objectes d'estudi i a les relacions entre aquestes àrees de coneixement, una espècie de dicotomia; d'una banda, els qui advoquen per enquadrar la literatura dintre de les pràctiques discursives o culturals en general i, d'altra banda, els qui proposen col·locar la literatura per una banda i els estudis culturals i altres anàlisis culturals per una altra. La qüestió és si la literatura ha d'abordar-se com un discurs més dintre d'un grup major de discursos o pràctiques culturals, si aquesta pot exercir com a referència o enfocament mitjançant el qual es duguin a terme altres anàlisis i si, simplement, se'ls obre un horitzó més ampli de perspectives.

Even-Zohar parla d'una mena d'«investigació de la cultura», en la qual s'inscrivía la pròpia literatura, permetent, atesa la seva importància dintre del context cultural, una aportació general a l'anàlisi; així, resulta possible:

integrar la investigación de la literatura en un marco más amplio, concretamente en una disciplina de investigación de la cultura, no a través de una reducción, sino totalmente al contrario: subrayando la función más distintiva y manifiesta de la literatura en la creación y en el mantenimiento de la sociedad a través de su cultura (1999: 35).

Riffaterre, per la seva banda, no és partícip de parlar d'una combinació entre estudis literaris i anàlisis o estudis culturals, sinó en una «redistribució» del seus objectes d'estudi i objectius per a, d'aquesta forma, poder precisar la seva complementarietat i les seves pròpies definicions (67).

De la mateixa manera, Culler manifesta que la literatura comparada no ha de fusionar-se amb els estudis culturals, ja que aquests han de formar part dels departaments de literatures nacionals, que es conformarien en espècies d'estudis japonesos, estudis francesos, etc., enfocant-se en estudis culturals nacionals en general, deixant la literatura comparada amb els seus objectius literaris específics. D'aquesta forma, resultaria possible definir la literatura comparada en contrast amb els estudis culturals «nacionals» (1995: 119-120).

Però, com indica Spivak, l'aliança entre la literatura comparada i aquestes àrees d'estudi han de posseir una nova obertura política que permeti la rica retroalimentació de les àrees implicades en l'anàlisi literària:

a simple splicing of Comp. Lit. and Cultural Studies/multiculturalism will not work or will work only too well; same difference. A combination of Ethnic Studies and Area Studies bypasses the literary and the linguistic. What I am proposing is not a politicization of the discipline. We are in politics. I am proposing an attempt to depoliticize in order to move away from a politics of hostility, fear, and half solutions (4).

És innegable, doncs, que resulta infructuós i insostenible dur a terme un estudi o anàlisi de qualsevol pràctica cultural, anomenada literatura o no, sense prendre en compte la qüestió social, política i econòmica. Quan parlo d'un nou replantejament de la interdisciplinarietat i del lloc de l'enunciació crítica suposo valorar i replantejar diverses postures que puguin enriquir aquest estudi. Per a Raymond Williams, per esmentar-ne un exemple, la qüestió socioeconòmica i les aportacions del marxisme queden implícites en

el tractament propi del que entenem per cultura.

Hi ha, doncs, una interacció [entre estructura y superestructura], però aquesta no es pot entendre positivament, a menys que sigui reconeguda la força organitzadora de l'element econòmic. Una teoria marxista de la cultura reconeixerà la diversitat i la complexitat, prendrà nota de la continuïtat en el canvi, deixarà un marge a l'atzar i a algunes autonomies limitades, però, amb aquestes reserves, prendrà els fets de l'estructura econòmica i les relacions socials subsegüents con la corda conductora de què una cultura és teixida; i és seguint-la que cal entendre una cultura. Això, que és més un subratllat que no pas una teoria compacta, és el que els marxistes del nostre segle han rebut de la seva tradició (401).

Per a Grüner, per exemple, després de Williams o Hall, els estudis culturals, en arribar a la institució nord-americana, sobretot, han perdut la seva vinculació política, principalment pel que fa a sectors oprimits, marginats o subordinats (27-28).

Així, doncs, partint d'una implicació i associació de diverses disciplines, és necessària una revaloració de l'element econòmic, així com del polític-social, en el moment d'emprendre la investigació o l'anàlisi cultural.

4. Vers una revaloració del multiculturalisme

«We must take the languages of the Southern Hemisphere as active cultural media rather than as objects of cultural study by the sanctioned ignorance of the metropolitan migrant».

Gayatri Chakravorty Spivak⁴

«Can the aim of freedom of knowledge be the simple inversion of the relation of oppressor and oppressed, centre and periphery, negative image and positive image?»

Homi Bhabha⁵

M'interessa partir d'una idea del multiculturalisme que pugui exercir com a eix central de l'orientació de la proposta de l'anàlisi literària (incloent-hi la cultural, en general) aclarint i reconeixent el lloc d'enunciació crítica, així com els seus objectius.

Cal destacar que, a partir d'ara, empraré el terme «multiculturalisme» en el sentit en el qual Shohat i Stam el defineixen i utilitzen:

NOTES

4 | SPIVAK, G. C. (2003): *Death of a Discipline*, New York: Columbia University Press, 9.

5 | BHABHA, H. (2004): *The Location of Culture*, London & New York: Routledge, 28.

6 | *A Multiculturalismo, cine y medios de comunicación. Crítica del pensamiento eurocéntrico* Shohat i Stam proposen, en termes generals i en les seves pròpies paraules, una exploració de «las oportunidades que se abren ante una educación audiovisual multicultural y antieurocéntrica» (29).

Sólo el reconocimiento de la inercia del legado colonialista y del papel crucial de los medios de comunicación en su prolongación puede explicar la necesidad de un llamamiento al multiculturalismo. Para nosotros, el multiculturalismo significa ver la historia del mundo y la vida social contemporánea desde la perspectiva de la igualdad radical de los pueblos en estatus, potencial y derechos. El multiculturalismo descoloniza la representación no sólo en cuanto a artefactos culturales – cánones literarios, piezas de museo, tipos de cine–, sino también desde el punto de vista de las relaciones de poder entre comunidades (24)⁶.

NOTES

6 | *A Multiculturalismo, cine y medios de comunicación. Crítica del pensamiento eurocéntrico* Shohat i Stam proposen, en termes generals i en les seves pròpies paraules, una exploració de «las oportunidades que se abren ante una educación audiovisual multicultural y antieurocéntrica» (29).

Considero, a més, que a aquesta «crida al multiculturalisme» s'hi hauria d'afegir la necessària, renovada i ja esmentada «crida a la interdisciplinarietat», que permeti també un apropament a altres textos i contextos des d'aquell rigor i coneixement acadèmic, lingüístic i històric pel qual advoquen Said, Spivak i Shohat i Stam.

Francesca Neri, en abordar alguns plantejaments de la teoria postcolonial, exposa una de les característiques més notables del multiculturalisme:

el movimiento que ha cuestionado la formación del canon [...] nos ha enseñado que las obras que siempre hemos considerado como portadoras de valores fundamentales e inatacables, aparecían así porque nos confirmaban en nuestros valores, reflejando las creencias de nuestro mundo y nuestras sociedad; además, la consideración que se les había otorgado a lo largo del tiempo las hacía prestigiosas a nuestros ojos [...] si un texto que nosotros consideramos canónico expresa juicios contrarios a las opiniones generales difundidas en el mundo contemporáneo, intentaremos «salvar el texto», desplazando la atención sobre características formales o estructurales que nos confirmen en nuestra opinión de que se trata de una obra maestra, e imputando los «defectos» de la obra al contexto o al período en que se escribió. Para el multiculturalismo, en cambio, el contenido ideológico de la obra debe ser explicitado siempre y, si es necesario, condenado, aunque a la obra se le siga reconociendo su valor expresivo o su papel innovador de las formas literarias (395).

Ara bé, en aquest punt és necessari reprendre la crítica exposada per Žižeka la noció de multiculturalisme:

El multiculturalismo es una forma de racismo negada, invertida, autorreferencial, un «racismo con distancia»: «respeta» la identidad del Otro, concibiendo a éste como una comunidad «auténtica» cerrada, hacia la cual él, el multiculturalista, mantiene una distancia que se hace posible gracias a su posición universal privilegiada. El multiculturalismo es un racismo que vacía su posición de todo contenido positivo (el multiculturalismo no es directamente racista, no pone al Otro los valores «particulares» de su propia cultura), pero igualmente mantiene esta posición como un privilegiado «punto vacío de universalidad», dese el cual uno puede apreciar (y despreciar) adecuadamente las otras culturas particulares: el respeto multiculturalista por la especificidad del Otro es precisamente la forma de reafirmar la propia superioridad (172).

Ho assenyalen Shohat i Stam: el concepte posseeix un sentit polisèmic i pot ser debatut i interpretat de diverses maneres. Tanmateix, per a aquests teòrics, el terme multiculturalisme no posseeix cap «essència», més aviat assenjala un «debat». Representa, doncs, tant una crítica com una important responsabilitat. Atès que la desigualtat del poder genera en sí múltiples divisions, el multiculturalisme aporta, o almenys intentarà aportar, entre altres coses, una visió d'igualtat (68-69). Per a aquests crítics, a més, el multiculturalisme ha d'anar sempre de la mà de la crítica a l'eurocentrisme (328).

Resulta aquí gairebé impossible prosseguir sense considerar el que han exposat Said i Even-Zohar, en relació a la impossibilitat de deslligar l'estudi o lectura de les obres literàries sense considerar-ne el context ideològic en el qual se situen:

Hay que liberarse de la identificación automática [...] de la literatura con un «valor» positivo, estético (en el sentido de tener validez atemporal) o de otro tipo, y con la idea popular de que es portadora de una verdad, auténtica o profunda —más allá de lo corriente—, acerca del mundo. Es precisamente sobre este conjunto e doxa que está basada actualmente la reputación de la literatura. Pero, al tratarse de una base que depende de las relaciones de poder, podría derrumbarse de un día a otro, y hacer que el grupo literario entero se convirtiera en irrelevante y marginal (Even-Zohar, 1999: 35).

Tanmateix, és necessari recordar que, com esmenta Hall, l'existència de diferents contradiccions socials que provenen d'orígens diferents impedeixen, en general, establir de forma concloent les condicions o efectes històrico-socials que determinades pràctiques culturals pugin ocasionar-se, atès que no sempre apareixen en el mateix lloc i no sempre tenen els mateixos resultats (28).

L'interès que ha sorgit, sobretot arrel dels estudis culturals i la teoria postcolonial, en abordar i «rescatar», per dir-ho d'alguna manera, manifestacions i pràctiques, així com les llengües, de la perifèria i dels anomenats Tercer i Quart Món, ha d'encaminar i exercir com a punt de partida en l'estudi de l'horitzó de manifestacions culturals, en

el qual les posicions eurocèntriques s'han de continuar qüestionant. M'interessa, tanmateix, no només criticar les noves postures i lectures eurocèntriques, sinó recuperar algunes de les circumstàncies que tendeixen a oblidar-se en abordar l'anàlisi literària, e.g., les relacions de poder o la reafirmació de certes ideologies que poden seguir influïent en l'actualitat dintre d'un context marcat per la globalització i el neocolonialisme.

Said ha exposat:

Según ha dicho algún crítico por ahí, las naciones mismas *son* narraciones. El poder para narrar, o para impedir que otros relatos se formen y emerjan en su lugar, es muy importante para la cultura y para el imperialismo, y constituye uno de los principales vínculos entre ambos. Más importante aún: los grandes relatos de emancipación e ilustración movilizaron a los pueblos en el mundo colonial para alzarse contra la sujeción del imperio y desprenderse de ella (13)⁷,

la qual cosa remet directament a Foucault i a la presència dels sistemes d'exclusió dintre dels discursos (25).

Una de les principals tasques a seguir consisteix en una seriosa i rígida anàlisi, tant dels nous textos, com dels discursos de dominació: per a Hall resulta clar el nou replantejament que ha dur-se a terme, atès que:

las categorías étnicas y raciales, aún hoy día, siguen siendo las formas a través de las cuales se «viven» las estructuras de dominación y explotación. En ese sentido, los discursos tienen la función de «reproducir las relaciones sociales de la producción». [...] El mundo no está limpiamente dividido dentro de sus categorías sociales/naturales, ni las categorías ideológicas elaboran necesariamente sus propios modos «apropiados» de conciencia (56).

M'interessa destacar aquí la interessant i innovadora proposta duta a terme per Mieke Bal i el seu grup de crítics creadors d'ASCA (Amsterdam School for Cultural Analysis) a Holanda, en exposar el seu concepte d'«anàlisi cultural»⁸, considerat una veritable interdisciplina. Aquesta, doncs, consisteix en una proposta oberta que inclou, en lloc d'excloure, variades pràctiques discursives i/o culturals, així com tot el que envolta a una anomenada «conducta cultural», més que a la cultura *per se*. La interdisciplinarietat, doncs, forma part fonamental de la seva proposta, així com una problematització dels silenciosos pressupostos de la història; així mateix, atorguen una gran importància al lloc des del qual parteix el discurs o anàlisi d'aquestes pràctiques, entenent el passat com a part fonamental del present, i. e., «the social and cultural present from which we look, and look back, at the objects that are always already of the past, objects that we take to define our present culture» (1).

NOTES

7 | Vegeu *Cultura e imperialismo* d'Edward Said «sobre el papel privilegiado de la cultura en la experiencia imperial moderna» (38).

8 | Vegeu BAL, M. (1999): *The Practice of Cultural Analysis. Exposing Interdisciplinary Interpretation*, Stanford: Stanford University Press. Un dels principals objectius d'ASCA, mitjançant diverses anàlisis concretes, consisteix en comprovar la verdadera eficàcia de la interdisciplinarietat atorgant al denominat «objecte» d'estudi el caràcter de «subjecte» amb el qual col·labora directament en la pròpia construcció de les perspectives teòriques.

Un dels propòsits indiscutibles que m'interessa marcar en aquesta exposició, i que resulta veritablement rellevant en aquest treball, el resumeixen així Shohat i Stam: «la cuestión es simplemente convertirse en lectores de prácticas culturales que aprecian los matices artísticos y que están bien informados históricamente» (Shohat i Stam, 26). Text, aparell, discurs i història i, sobretot, les tensions entre ells, han de ser abordats per a l'anàlisi d'aquestes pràctiques: com construeixen a l'espectador i com aquest assimila i percep aquesta lectura (320).

Ara bé, és un fet que resulta gairebé impossible deslligar la ideologia d'un determinat text o pràctica cultural. Monegal, seguint les pautes de Terry Eagleton, indica:

Cuando Terry Eagleton dice que «la literatura, en el sentido de la palabra que hemos heredado, es una ideología» [...] está llamando la atención sobre el hecho de que ni la delimitación del objeto ni el modo de tratarlo vienen dados por su naturaleza intrínseca, sino que se han ido construyendo históricamente. Tanto los textos seleccionados para ocupar la categoría de literatura como el uso que se hace de ellos cambia según las culturas y el momento histórico. Y si leemos los textos considerados literarios de una determinada manera es porque existen instituciones —de todo tipo y no sólo las educativas— que nos enseñan a hacerlo así (280).

Degut a aquesta evolució constant de les nostres formes d'abordar els textos i de determinar quins d'ells són, o no, literaris, un apropament històric i social ens pot oferir perspectives més globals i productives. I ja que resulta difícil determinar amb precisió els límits entre alta i baixa cultura, ja que ambdues es defineixen a si mateixes a través d'un rebuig de l'altra (Easthope, 77), és precís, en una primera instància, reunir-los tots en una espècie de categoria, per anomenar-la d'alguna manera, que ens permeti abordar-los i distingir-los per a ser capaços de comprendre els lineaments que se segueixen, i que han seguit, per separar-los i organitzar-los.

Un dels punts claus a *Cultura e imperialismo* consisteix precisament en assenyalar el fet que, en moltes ocasions, el crític, en estudiar els autors clàssics, proscriu les seves ideologies (sobretot en qüestions relacionades amb el colonialisme, el racisme, etc.) en lloc d'allunyar-lo de la cultura, que concep com un lloc al qual efectivament pertanyen i dintre del qual es reconeix la seva obra (Said, 14).

La separació cultura/contexte ideològic que tendeix a veure a la primera com quelcom sublim i elevat que no es relaciona amb les condicions històrico-socials sembla estar ara fora de lloc. Tanmateix, s'ha de prendre en compte que aquesta anàlisi tampoc no ha d'encaminar-

se precipitadament oblidant els seus objectius.

Les relacions entre la literatura i el poder, la nació, la identitat són indiscutibles actualment: la visió de la literatura «com a béns», insisteix Even-Zohar, és un fet fonamental:

[los cuales] llegan a ennoblecer y consolidar el sentimiento de identidad y bienestar de grandes colectivos. Además, la posesión de tales bienes se presenta —a través de la propagación por parte de quienes tienen interés en la creación o el mantenimiento de la entidad colectiva— como un signo de comunidad y riqueza compartida (1999: 30-31).

La literatura, així com diverses manifestacions culturals, també resulten «una font d'identitat» (Said, 14).

Una de les formes en què la separació nació-regió comença a franquejar-se en la literatura comparada, per exemple, és mitjançant la desestabilització del propi concepte de «nació», introduint l'ús de les llengües francesa, alemanya, anglesa, hispana, lusitana dintre dels límits nacionals (Spivak, 9).

Però, fins a quin punt ha, o no, de contextualitzar-se una obra? Com discernir la caracterització o ambientació d'un comentari polític? «How far should literature be read as sociological evidence?» (Spivak, 17). L'instruït coneixement sobre el context i les diverses característiques posades en joc en la construcció de les pràctiques i discursos, obrint les portes al multilingüisme, permetrà crear lectors que siguin capaços d'apreciar-les distingint les seves nombroses arestes històrico-socials.

Per a Wellek resulta clar que, dintre de la investigació literària, «la teoria, la crítica i la història cooperen per dur a terme la seva tasca central: la descripció, interpretació i valoració d'una obra d'art o de qualsevol grup d'obres d'art» (85). Aquí entra en joc el rol interdisciplinari que el crític ha d'adoptar per abordar aquestes pràctiques, entenent-se textos cinematogràfics, filosòfics o literaris.

D'altra banda, resulta veritablement substancial el fet d'iniciar un postulat per un canvi des de i pel mig de la institució, tal i com aposten Spivak i Bernheimer, entre d'altres. El paper del crític i del professor resulten fonamentals en el moment d'enfrontar-se o dirigir-se al nou estudiant de literatura comparada. A *The Bernheimer Report, 1993. Comparative Literature at the Turn of the Century* es promouen diverses pautes així com la importància d'entaular aquest diàleg en les aules i les facultats⁹, aquest espai utòpic present encara en la universitat en el qual s'investiguen i discuteixen aquests fenòmens (Said, 31).

NOTES

9 | Veure BERNHEIMER, C. (1995): *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*, Baltimore: John Hopkins University Press.

Certament l'anterior condueix a una sèrie de noves preguntes en enfrontar-nos a aquests nous fronts i interessos. Francesca Neri, per la seva banda, planteja:

si la escuela italiana no promoviera, por razones políticas, el conocimiento de la tradición literaria nacional, ¿cuántos italianos leerían por su placer personal *I promessi sposi* (*Los novios*)? Pero, por otra parte, si se eliminara de los programas obras como esta novela de Manzoni, ¿cómo sería reconocible la literatura italiana? ¿Qué se enseñaría en las escuelas y las universidades? ¿De dónde éstas obtendrían su prestigio? ¿Qué se guardaría en las bibliotecas? (393).

La qüestió que aquí resulta rellevant no és tant si trien o no determinades obres, sinó com abordar i plantejar la seva anàlisi. L'elecció de l'objecte d'estudi queda restringida a l'àmbit acadèmic que intenta expandir criteris i propostes relacionades amb el cànon literari o cultural, ja sigui considerant textos anomenats «clàssics», populars o de cultura de masses.

Culler, membre d'ASCA, descriu la situació escolar a Holanda, la qual cosa resulta veritablement il·luminador: «in the Netherlands [...] the teaching of literature in secondary schools has been abandoned for ten years now (teachers are free to use whatever cultural materials they wish), so that literary studies may not be the orthodoxy against which cultural studies defines itself» (1999: 337).

Said exposa, per exemple, que als estudiants nord-americans, francesos i indis se'ls ha ensenyat a llegir i a apreciar els clàssics de la seva nació per sobre de tots, en moltes ocasions de forma acrítica. Tot i així, més que condemnar aquesta circumstància que constitueix una inqüestionable realitat social, suggereix que el coneixement i la consciència d'aquest mateix fet enriqueixi la lectura i la comprensió de la pròpia obra (14-15). Una àmplia investigació, el multilingüisme, el multiculturalisme, així com considerar la «diferència» (quant a la llengua, religió, raça i sexe) consisteixen en algunes de les eines que han de recolzar els debats en les institucions i departaments acadèmics, eliminant termes com el de «llengües estrangeres» i adoptant-ne de nous com «llengües modernes», tal com adverteix Mary Louise Pratt (64).

Per la seva banda, per a Bhabha la funció del crític és molt clara: «to fully realize, and take responsibility for, the unspoken, unrepresented pasts that haunt the historical present. Our task remains, however, to show how historical agency is transformed through the signifying process» (18). Aquí entra en joc també una decisiva postura i interès per «mantenir» aquestes pràctiques.

Shohat i Stam, per la seva banda, a *Multiculturalismo, cine y medios de comunicación. Crítica del pensamiento eurocéntrico* ofereixen tot un panorama i una exemplar anàlisi de diferents pràctiques culturals des del Tercer i Quart Món. Anant més enllà d'una mera crítica a l'eurocentrisme, a la qual consideren «políticament retrògrada [...] estèticament transnochada, sin chispa y infructuosa», entaulen un estudi de diferents pràctiques «alternatives» (29), duent a terme, en els seus propis temes, «una doble operació de crítica y de celebración, de desmantelamiento y de reedificación, de crítica de tendencias eurocéntricas dentro del discurso dominante a la vez que celebramos el utopismo trasgresor de textos y prácticas multiculturales» proposant «una actitud positivamente depredadora que abarque potencialidades educativas y estéticas en una gran variedad de prácticas culturales, y que encuentre en ellas las semillas de subversión que puedan florecer en un contexto alterado» (30).

Entre moltes altres coses, la majoria d'aquests autors professa un replantejament i revaloració del lloc que els correspon a una infinitat de manifestacions culturals, sobretot aquelles que han estat, d'alguna forma, desplaçades del territori cultural:

En un momento en el que los *grand récits* de Occidente se han dicho y se han repetido hasta la saciedad, cuando una cierta posmodernidad (la de Lyotard) habla de un «final» de las metanarrativas y cuando Fukuyama habla del «fin de la historia», nos debemos preguntar: ¿de quién o quiénes son exactamente esa narrativa y esa historia de las que se dicen que han «terminado»? Es posible que la Europa dominante haya empezado a agotar su repertorio estratégico de historias, pero la gente del Tercer Mundo, las «minorías» del Primer Mundo, las mujeres y los homosexuales y las lesbianas sólo acaban de empezar a contar y a deconstruir las suyas (Shohat y Stam, 249).

En entaular la dicotomia, entre pràctica i teoria, Bhabha exposa l'existència de diferents formes d'escriptura política, els efectes de les quals s'obscurixen en ser dividida entre el que és teòric i el que és pràctic. Tant una organització activista com un text teòric ideològic consisteixen en discursos que produeixen, més que reflecteixen, els seus objectes de referència. La diferència entre ambdues es troben en les seva qualitats operacionals; el discurs activista té una finalitat organitzativa i expositiva definida, lligada a l'esdeveniment, mentre que el discurs teòric ideològic contribueix a les arrelades idees polítiques i principis que informen del dret d'actuar. Aquest últim no justifica el primer, ni el precedeix necessàriament. Existeix un al costa de l'altre, cada un permetent que l'altre sigui possible. Bhabha s'interessa, en aquest sentit, pel procés de la «intervenció ideològica» (que reprèn de Hall) que descriu el rol d'«imaginar» o representar la política en la pràctica (32).

5. A manera de conclusió

Si considerem, doncs, la necessitat de redissenar i incloure dintre del camp de la literatura comparada algunes de les diverses postures que s'han vingut esmentant, serà possible assolir i generar majors avanços dintre de la seva empresa. Amb diversos propòsits i perspectives per endavant, la disciplina cada vegada és més a prop d'aconseguir alguns d'aquests objectius.

Per a Wellek, una de les principals finalitats de la literatura comparada és «encontrar el modo de reintegrarse a la gran corriente de la investigación i la crítica literarias contemporáneas» (85-86). Per la seva banda, per a Spivak resulta fonamental concretar les seves relacions amb distintes àrees del coneixement com les ciències socials (sobretot pel que fa al desenvolupament i cura de les literatures marginades), buscant la seva definició «en els ulls de l'altre», tal com figura en el text (25).

En aquest sentit resulten veritablement il·luminadores i exemplars les anàlisis literàries dutes a terme per Spivak o Bhabha, per esmentar-ne alguns, i que els resulten veritablement apropiats per exposar diverses concepcions al voltant d'algunes qüestions que s'han anat esmentant al llarg d'aquesta exposició. La possibilitat que atorga l'anàlisi literària, tant d'obres contemporànies com anterior, d'entaular un diàleg entre conceptes com la col·lectivitat, la identitat o la pròpia cultura, resulta veritablement incomparable. Per a Spivak, la literatura comparada intentarà sempre aprofitar-se del poder de la ficció en apropar-se als *Area Studies* i a les disciplines socials (49).

És important destacar que, independentment del seu objecte d'estudi, la literatura comparada intentarà expandir sempre els seus criteris i les seves propostes, prenent en compte la persistent evolució que intervé en el desenvolupament del que entenem per literatura, ja que «para que haya disciplina es necesario que haya posibilidad de formular, de formar indefinidamente nuevas proposiciones» (Foucault, 33). Mentrestant, seguirà aportant eines i enfocaments substancials a l'estudi de la cultura i de les seves diverses pràctiques.

El fet d'indicar que la literatura consisteix en una pràctica discursiva més no representa, com bé apunta Bernheimer, un atac a l'especificitat de la literatura, sinó que la col·loca dintre de la històrica, contextualitzant-la. Així, doncs resulta necessari continuar qüestionant i revalorant constantment el que sempre hem considerat literatura i el que és literari.

L'estudi de les literatures del món a (*world literature*) pot arribar a consistir en l'estudi de les formes en què les cultures es reconeixen en elles mateixes a través de les seves projeccions en l'«altredat», en la qual sigui possible abordar les històries transnacionals dels qui migren, els colonitzats o refugiats polítics, així com les condicions de les fronteres (Bhabha, 17) o de les «pràctiques resistents» (Shohat i Stam, 251). Cal destacar, també, la importància no només d'abordar la representació de l'Altre, sinó la col·laboració amb ell (Shohat i Stam, 55).

Això apunta també al que Easthope es refereix quan parla de «different readings within different contexts of reading» (21), és a dir, la capacitat de discernir les diferències entre les diverses anàlisis i les formes d'abordar les pràctiques culturals o els textos prenent en compte el seu origen, el seu context, el seu passat.

Però aquest replantejament general del qual he vingut parlant només pot ser dut a terme mitjançant una nova exposició i posada en relació entre la pràctica i la teoria. Ambdós territoris han de ser novament, i constantment, explorats i rearticulats. Al respecte, el treball dut a terme a *Multiculturalismo, cine y medios de comunicación. Crítica del pensamiento eurocéntrico* resulta encoratjador i exemplar.

Hall, per la seva banda, descriu molt bé la transformació en el significat i la connotació que un terme o concepte pot arribar a aconseguir quan un determinat grup s'ho ha plantejat. Posant com a exemple el terme «negre» dintre d'un context social molt específic, Jamaica, explica com, mitjançant l'acció, aquesta concepte que abans denominava quelcom negatiu i obscur, ara comporta un nou significat, positiu, per a aquesta cultura:

Una cadena ideològica concreta se convierte en punto de conflicto, no sólo cuando las personas intentan destituir, romperla o impugnarla por medio de su suplantación por algún otro conjunto de términos alternativos totalmente nuevos, sino también cuando interrumpen el campo ideológico para transformar su significado por medio de un cambio o rearticulación de sus asociaciones, por ejemplo, desde lo negativo a lo positivo (58)¹⁰.

M'agradaria, finalment, concloure amb una idea més exposada per Spivak en aquest revelador i inestimable paràgraf:

NOTES

10 | «En la revolución cultural, que barrió Jamaica a finales de los años sesenta y en los setenta, por primera vez las personas reconocieron y aceptaron su herencia negra-esclava-africana. Y en ese momento, cuando el fulcro o centro de gravedad de la sociedad modificó su postura con respecto a “las raíces”, a la vida y a la experiencia común de las clases inferiores negras urbanas y rurales, como representantes de la esencia cultural de “lo jamaicano”, el término “negro” quedó refundado como su opuesto (éste fue el momento de radicalización política, de movilización de masas, de solidaridad con luchas negras de liberación en cualquier lugar del mundo, de los “hermanos del alma” y del soul, tanto como del reggae, Bob Marley y el movimiento rasta). El término “negro” se convirtió en el punto para la reconstrucción de la “unidad”, del reconocimiento positivo de la “experiencia negra”. También se convirtió en el momento de la constitución de un nuevo sujeto colectivo: “las masas negras combatientes”. Esta transformación en el significado, en la posición y en la referencia de la palabra “negro”, no fue ni el resultado, ni el reflejo de la revolución cultural negra en Jamaica de este período. Fue una de las vías a nivel de las cuales se constituyeron esos nuevos sujetos. Las personas (los individuos concretos) siempre habían estado allí. Pero aparecían por primera vez como sujetos-en-lucha por una nueva época de la historia. La ideología, a través de una categoría antigua, fue constitutiva de su formación contraria [...] Cuando los movimientos sociales desarrollan un conflicto alrededor de un programa determinado, sucede que aquellos significados que

We cannot not try to open up, from the inside, the colonialism of European national language-based Comparative Literature and the Cold War format of Area Studies, and infect history and anthropology with the «other» as producer of knowledge. From the inside, acknowledging complicity. No accusations. No excuses. Rather, learning the protocol of those disciplines, turning them around, laboriously, not only by building institutional bridges but also by persistent curricular interventions. The most difficult thing here is to resist mere appropriation by the dominant (10-11).

Correspon, doncs, a la tasca del comparatista, la possibilitat d'un reestabliment i un replantejament de la nostra disciplina en un context que inclogui les diferents veus dels Altres, en el qual aquests «ponts» institucionals ens serveixin de portaveus també per ampliar i reconfigurar les eines que ens permetran «llegir» des de l'honestedat les diverses pràctiques culturals.

NOTAS

parecían haber sido fijados para siempre empiezan a perder sus amarres [...] Porque el término “negro” en otro tiempo significó todo aquello que menos se respetaba, puede ahora ser afirmado como “bello” como la base de una identidad social positiva, la cual requiere y suscita respeto entre nosotros mismos» (59-60).

Bibliografía

- BAL, M. (1999): «Introduction» en Bal, M. (ed.), *The Practice of Cultural Analysis*. Exposing Interdisciplinary Interpretation, Stanford: Stanford University Press, 1-14.
- BERNHEIMER, C. (1995): *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*, Baltimore: John Hopkins University Press.
- BHABHA, H. (2004): *The Location of Culture*, London & New York: Routledge.
- BROOKS, P. (1995): «Must we Apologize?», en Bernheimer, C. (ed.), *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*, Baltimore: John Hopkins University Press, 97-106.
- CULLER, J. (1995): «Comparative Literature, at last!», en Bernheimer, C. (ed.), *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*, Baltimore: John Hopkins University Press, 119-121.
- CULLER, J. (1999): «What is Cultural Studies?», en Bal, M. (ed.), *The Practice of Cultural Analysis*. Exposing Interdisciplinary Interpretation, Stanford: Stanford University Press, 335-347.
- EASTHOPE, A. (1991): *Literary into Cultural Studies*, London: Routledge.
- EVEN-ZOHAR, I. (1994): «La función de la literatura en la creación de las naciones de Europa», en Villanueva, D. (comp.), *Avances en Teoría de la literatura*, Santiago de Compostela: Universidad de Santiago de Compostela, 357-374.
- EVEN-ZOHAR, I. (1999): «La literatura como bienes y como herramientas», en Monegal, A., Bou, E. y Villanueva, D. (ed.), *Sin fronteras. Ensayos de Literatura Comparada en homenaje a Claudio Guillén*, Madrid: Castalia, 27-36.
- FOUCAULT, M. (2008): *El orden del discurso*, Barcelona: Tusquets.
- GRÜNER, E. (2005): «Introducción. El retorno de la teoría crítica de la cultura: una introducción alegórica a Jameson y Žižek», en Grüner, E. (comp.), *Estudios culturales. Reflexiones sobre el multiculturalismo*, Buenos Aires: Paidós, 11-64.
- HALL, S. (1998): «Significado, representación, ideología: Althusser y los debates postestructuralistas» en Curran, J., Morley, D. y Walkerdine, V. (comp.), *Estudios culturales y comunicación. Análisis, producción y consumo cultural de las políticas de identidad y el posmodernismo*, Barcelona: Paidós, 27-61.
- MATTELART, A. & NEVEU, É. (2004): *Introducción a los estudios culturales*, Barcelona: Paidós.
- MONEGAL, A. (2006): «La Literatura Comparada en tiempos de revolución» en VV.AA. (comp.), *Mil Seiscientos Dieciséis*, Madrid: Biblioteca Nueva, vol. XI, 279-288.
- MONEGAL, A. y BOU, E. (1999): «Literatura sin fronteras» en Monegal, A., Bou, E. y Villanueva, D. (ed.), *Sin fronteras. Ensayos de Literatura Comparada en homenaje a Claudio Guillén*, Madrid: Castalia, 7-11.
- NERI, F. (2002): «Multiculturalismo, estudios poscoloniales y descolonización», en Gnisci, A. (ed.), *Introducción a la literatura comparada*, Barcelona: Crítica, 391-439.
- PRATT, M. L. (1995): «Comparative Literature and Global Citizenship», en Bernheimer, C. (ed.), *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*, Baltimore: John Hopkins University Press, 58-65.
- RIFFATERRE, M. (1995): «On the Complementarity of Comparative Literature and Cultural Studies», en Bernheimer, C. (ed.), *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*, Baltimore: John Hopkins University Press, 66-73.
- SAID, E. (2004): *Cultura e imperialismo*, Barcelona: Anagrama.
- SAUSSY, H. (2006): «Exquisite Cadavers Stitched from Fresh Nightmares. Of Memes, Hives, and Selfish Genes», en SAUSSY, H. (ed.), *Comparative Literature in an Age of Globalization*, Baltimore: John Hopkins University Press, 3-42.

- SHOHAT, E. y STAM, R. (2002): *Multiculturalismo, cine y medios de comunicación. Crítica del pensamiento eurocéntrico*, Barcelona: Paidós.
- SPIVAK, G. C. (2003): *Death of a Discipline*, New York: Columbia University Press.
- WELLEK, R. (1998): «La crisis de la literatura comparada» en Vega, M. J. (comp.), *La literatura comparada: principios y métodos*, Madrid: Gredos, 79-88.
- WILLIAMS, R. (1974): *Cultura i societat*, Barcelona: Laia.
- ŽIŽEK, S. (2005): «Multiculturalismo o la lógica cultural del capitalismo multinacional», en Grüner, E. (int.), *Estudios culturales. Reflexiones sobre el multiculturalismo*, Buenos Aires: Paidós, 137-188.